

Færi á allsherjaruppstokkun

Málefni geðfatlaðra

Sigursteinn Mátsson
formaður Geðhjálpar

Fyrir skemmstu gerði Ríkisendurskoðun alvarlegar athugasemdir við stöðu og stjórnun á málefnum fatlaðra. Geðhjálpar tekur undir þá gagnrýni og sérstaklega það að stefnumótun og eftirlit með þjónustunni hefur verið í ólestri. Aðgreining ráðuneyta velferðarmála í heilbrigðis- og félagsmálaráðuneyti hefur lengi verið þyrnir í augum Geðhjálpar og höfum við lagt áherslu á að geðheilbrigðismál eru og verða ætíð heilbrigðis- og félagsmál sem líta verði heildstætt á. Þessi aðgreining er án efa stór hluti ástæðunnar fyrir því að svo er komið sem raun ber vitni og skýrsla Ríkisendurskoðunar varpar ljósi á. Þegar stefnan er óskýr, ábyrgð og stjórnun sömuleiðis er ekki von á góðu. Ráðuneytin hafa löngum kastað málefnum fatlaðra á milli sín eins og heitri kartöflu í því skyni að losna við kostnað. Þar að auki hefur verkaskipting ríkis og sveitarfélaga verið óskýr. Sameinað velferðarráðuneyti getur og verður að breyta þessu. Geðhjálpar styður einnig flutning á málefnum fatlaðra frá ríki til sveitarfélaga. Málefni fatlaðra eiga heima sem hluti nærþjónustunnar rétt eins og þjónusta við aðra íbúa sveitarfélaganna. Þetta er grundvallaratriði og brýnt að hugmyndafræðin á bak við yfirfræsluna sé á hreinu. Þess vegna er það áhyggjuefni að ekki liggi fyrir skýrt markmið stjórnvalda með yfirfræslunni eins og Ríkisendurskoðun bendir á.

Höfum hlutina á hreinu

Markmiðið má ekki vera aðeins tæknilegt heldur verður það að snúast um að bæta þjónustuna og að koma á fót nýjum þjónustubáttum í því skyni að skapa fötluðum tækifæri til sjálfstæðs lífs og virkrar þátttöku í samfélaginu. Allt sem gert er í stefnumótun í málaflokknum verður að miða að þessu. Notendastýrð persónuleg aðstoð (NPA)

og talsmannakerfi er þar ofarlega á blaði. Þá skiptir líka miklu máli að skilgreining og skilningur á hugtökum sé á hreinu. NPA er ekki heimþjónusta heldur persónubundin einstaklingsþjónusta sem tekur mið af þörfum hvers og eins þannig að viðkomandi geti lifað sjálfstæðu og innihaldsríku lífi og verið virkur þátttakandi í samfélaginu. Það má ekki gefa neinn afslátt af þessari hugsun. Talsmaður er sömuleiðis aðeins talsmaður hins fatlaða sem ekki getur gætt hagsmuna sinna af einhverjum ástæðum en ekki aðstandenda hans eða annarra. Í aðdraganda að yfirfræslunni á málefnum fatlaðra til sveitarfélaga þarf að ræða þessi mál miklu meira og skapa til þess opinn vettvang í þjóðfélaginu þannig að sveitarfélögin verði sem best undirbúin þegar þar að kemur. Sérstaklega er brýnt að búið verði að koma á fót virku opinberu eftirlitskerfi í stað hins handónýta kerfis svæðisráða sem enn er við lýði. Þótt mikið verk sé að vinna við undirbúning yfirfræslunnar og ekki hafi verið nægilega vel að honum staðið hingad til er engin ástæða til að hverfa frá þeim áformum.

Reynslan kennir okkur

Staða fatlaðra í þeim sveitarfélögum þar sem yfirfræslan hefur þegar átt sér stað, Akureyri, Norðurbírgi, Höfn í Hornafirði og Vestmannaeyjum, er mun betri en allajafna í öðrum sambærilegum sveitarfélögum á landinu. Reynslan liggur engin heildstæð úttekt á þessu fyrir eins og Ríkisendurskoðun bendir á og sýnir enn og aftur það sleifarlag sem ríkt hefur í málefnum fatlaðra. Af samtölum við aðila í þessum sveitarfélögum og þeim úttektnum sem þó hafa verið gerðar má hins vegar draga þessa ályktun. Við þurfum að fara óhrædd inn í það breytingarferli sem framundan er, líta til tækifæra en um leið gera ríkar kröfur um að allar breytingar leiði til framfara. Það kann að taka nokkurn tíma að fá margar hinar jákvæðu hliðar breytinganna fram í dagsljósið en ég er sannfærður um að það mun gerast og því megum við hvergi hvika frá

framfærðarsýninni. Sú staðreynd að málefni fatlaðra eru að miklu leyti í ólestri á Íslandi er kerfislegur vandi. Hann snýst um vont stjórnskipulag sem leitt hefur til lélegrar stjórnsýslu, hentistefnu og ójafnræðis. Ein stærsta frumorsök þessa vanda hefur að mínu mati verið tvískipting velferðarráðuneytanna fram til þessa. Eftir höfðinu dansa limirnir. Þetta stendur nú til bóta og er Guðbjartur Hannessyni óskað velfarnaðar við að sameina ráðuneytin og endurskipuleggja málaflokkinn. Um leið skorar Geðhjálpar á nýjan velferðarráðherra að taka aðfinnslur Ríkisendurskoðunar mjög alvarlega og kippa þeim tafarlaust í liðinn.

Komið að samtökum fatlaðra

Nú er komið að samtökum fatlaðra sjálfra að líta í eigin barm og endurskoða sína starfshætti og fyrirkomulag og þótt fyrir hefði verið. Við megum ekki gleyma því að á Íslandi leika félög fatlaðra óvenju stórt þjónustuhlutverk í samanburði við þau ríki sem við viljum bera okkur saman við. Það hefur aftur veikt samtök fatlaðra í hagsmunabaráttu sinni fyrir fólk með fötlun án nokkurs vafa. Það er ekki í anda nútímaviðhorfa og þeirra mikilvægu breytinga sem stjórnvöld standa nú fyrir að félög fatlaðra séu umsvifamikil á fasteignamarkaði og séu ábyrg fyrir útleigu hundraða íbúða til öryrkja. Í því felst augljós hættu á hagsmunaárekstrum. Húsnæðismál eru órjúfanlegur hluti af velferð hvers einstaklings og með réttu ættu hagsmunafélögin að berjast fyrir rétti fatlaðra til aðgengilegs húsnæðis á góðum kjörum í stað þess að hirða af þeim leigutekjur og spara viðhald. Það sama gildir um ýmsa aðra þjónustu sem lögum samkvæmt á að hvíla á ríki eða sveitarfélögum en félög fatlaðra hafa í hallæri tekið að sér. Það er oft mjög erfitt að breyta, sameina eða leggja niður stofnanir. Nú þegar ríkið virðist ætla að ganga á undan með góðu fordæmi er nauðsynlegt að aðrir skoði gaumgæfilega sína stöðu, endurskipuleggi sig frá grunni og móti stefnu sem er fólk með fötlun raunverulega til hagsbóta en ekki hindrun.